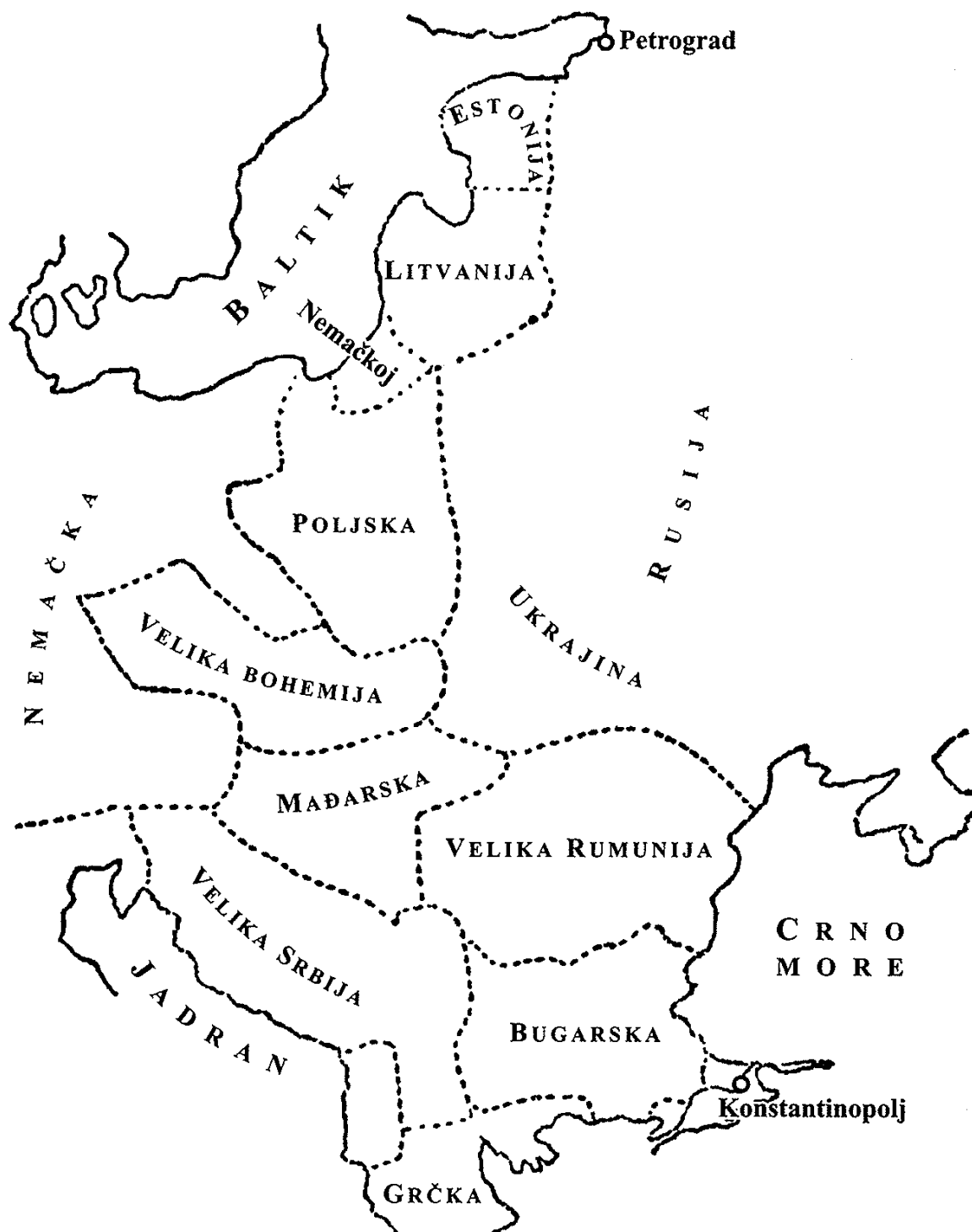




Slika 31 – Središnji kordon država između Nemačke i Rusije. Mnoga pitanja u vezi sa granicama će tek biti rešavana.

neo njihovim nemačkim gospodarima. Nema sumnje da postoje različite struje među samim Poljacima, ali sada kada poljsko

plemstvo u Galiciji više nije podmićeno da podržava habzburški presto dozvolom da neometano tlači Rutene iz istočne Galicije, bar jedan od sebičnih motiva, od stečenih povlastica, trebalo bi da je uklonjen.

Obnovljena Poljska bi na neki način morala da dobije pristup Baltičkom moru, ne samo zbog toga što je to od ključnog značaja za njenu ekonomsku samostalnost, nego i zbog toga što je poželjno da imamo poljske brodove na Baltiku, koji je u strateškom smislu zatvoreno more Srca Kontinenta, a i zato što bi morao da postoji neprekidan teritorijalni koridor između Nemačke i Rusije. Na žalost, provincija Istočna Pruska koja je uglavnom nemačko govorno područje, a po osećanjima uporište „junkera“, biće odvojena od Nemačke bez obzira kakav izlaz na more bude dobila Poljska.¹¹ Zašto ne bismo razmotrili mogućnost da razmenimo stanovništvo Pruske istočno od Visle i Poljske u regionu Poznanja?¹² Tokom tek završenog rata upuštali smo se i u kudi kamo veće poduhvate, podjednako u pogledu samog prevoza, ali i u vidu organizacije. U prošlosti su diplomate, da bi izašli na kraj sa sličnim teškoćama, pribegavali svim vrstama „robijanja“, kako bi to nazvali pravnici iz katastra. Međutim, prava prolaska preko poseda koji pripadaju drugom obično postaju veoma nezgodna u praksi i dovode do međusobnih sporova. Zar se čovečanstvu u ovom slučaju ne bi isplatilo jedno

11 Tzv. „koridor Dancig“ (poljski Gdanjsk) će omogućiti uzan izlaz Poljskoj na Baltik između dva svetska rata, ali će razdvojiti glavni deo Nemačke od tzv. Istočne Pruske; upravo ovde će nacistička Nemačka izvesti lažni napad „poljske“ armije na svoju granicu. (Prim. prev.)

12 Ovaj pasus sam napisao pre nego što je gospodin Venizelos, u intervjuu datom dopisniku *Tajmsa*, 14. januara 1919. godine u Parizu, rekao sledeće: „Takvo rešenje bi još uvek ostavilo stotine hiljada Grka pod turskom vlašću u središnjem delu Male Azije. Za to postoji samo jedan lek, a to je podsticaj da se izvrši *masovna i uzajamna zamena stanovništva*.“ (Prim. autora)

radikalnije rešenje, jedna ispravka koja bi bila pravedna i podjednako darežljiva prema obe strane i u svakom pogledu? Svaka od strana koje imaju pravo na teritoriju bi dobila mogućnost da zameni svoje posede i zadrži svoju etničku zajednicu tamo gde je, ili da zadrži svoje sadašnje posede, a da izvrši zamenu stanovništva. Ali, ukoliko odabere ovu drugu alternativu, onda bi moralo da otpadne zadržavanje posebnih prava u pogledu obrazovnih institucija, kao i drugih društvenih povlastica. Sjedinjene Države, na primer, u školama uporno nameću engleski jezik svim doseljenicima. Države poput Francuske i Engleske su danas homogene zbog toga što su osvajači iz davnine neumoljivo obavili svoj posao, i nemaju problem zbog rasne izmešanosti koja je Bliski Istok, recimo, pretvorila u krizno žarište celog čovečanstva. Zbog čega ne bismo iskoristili naša savremena sredstva transporta i organizacije kako bismo ostvarili isto takvo zadovoljavajuće stanje stvari – pravedno i velikodušno. Razlozi da to učinimo u ovom konkretnom slučaju su dalekosežni; Poznanj u sastavu Poljske bi predstavljao pretnju za Nemačku, jer bi joj oduzeo prostranu oblast u sredini graničnog pojasa ka istoku, dok bi Istočna Pruska u sastavu Nemačke bila odskočna daska za novi nemački proboj u Rusiju.¹³

Sledeći među našim „graničnim“ narodima su Česi i Slovaci, do nedavno razdvojeni linijom koja je razdvajala Austriju od Ugarske, kao što su i Poljaci bili razdvojeni granicama između Rusije, Pruske i Austrije. Čeha i Slovaka zajedno ima možda devet miliona; oni bi predstavljali jedan od najžilavijih manjih naroda Evrope, a na raspolaganju im stoji izuzetna zemlja, koja ima uglja, metala, drvne građe, hidroenergiju, žitarice i vinovu lozu, i nalazi se posred glavne železničke linije koja vodi od Baltika i Varšave ka Beču i Jadranu.

13 U odgovor na očigledan prigovor koji bi mi mogli uputiti, dozvolite da kažem kako ne vidim nužnu podudarnost u stratiškom rezonu u pogledu Irske! (Prim. autora)

To nas dovodi do južnih Slovena – Jugoslovena – sa njihova tri plemena, Slovencima, Hrvatima i Srbima.¹⁴ Njih ima otprilike dvanaest miliona. I oni su bili razdvojeni linijom između Austrije i Ugarske;¹⁵ štaviše, dele ih i suprotstavljene hrišćanske crkve, latinska i grčka. Za svakog ko poznaje prilike na Balkanu, „Krfska deklaracija“ koju su rimokatolici Slovenije i Hrvatske potpisali sa Srbima grčke pravoslavne vere, rečito pokazuje kakve su bile posledice austrougarske tiranije. Južni Sloveni će imati pristup jadranskim lukama u Dalmaciji, a jedan od važnih železničkih krakova će voditi dolinom Save do Beograda, i potom „koridorom“ duž Morave i Marice do Konstantinopolja.

Rumunija je sledeća zemlja u ovom „bliskom istoku“ Evrope. Prirodno središte kome teži Rumunija je velika tvrđava koju čini Transilvanija smeštena u Karpatima, sa svojim plodnim dolinama, planinama bogatim rudama, naftnim izvorima i divnim šumama. Seljaštvo Transilvanije je rumunske narodnosti, ali je „povlašćena“ manjina koju čine Mađari i „Saksonci“ držala svu vlast. Ni ovde ne bi bio nemoguć zadatak za državnike da organizuju uzajamnu zamenu nastanjenih teritorija, ili prihvatanje rumunskog državljanstva, mada se mora priznati da neprijateljstvo između Saksonaca i Rumuna nije tako duboko ukorenjeno kao ono između Prusa i Poljaka.

Ostatak sadašnje kraljevine Rumunije predstavlja padinu okrenutu istoku i jugoistoku koja se spušta sa Transilvanije, preko

14 „Tri plemena jednog naroda“ bila je deo zvanične ideologije prve Jugoslavije. Ovde vidimo da je to bilo samo ponavljanje obrasca koji je već bio u optičaju u zapadnim diplomatskim krugovima. (Prim. prev.)

15 Demarkaciona linija između austrijskog i mađarskog dela u „dvojnoj monarhiji“ je razdvajala samo Slovence i Hrvate; domen Srba je bio obeležen „vojnom krajinom“, koja je izgubila vojnu funkciju 1873. godine, a 1881. godine pripojena Hrvatskoj, čime je otvoren put ukidanju njenog nacionalnog identiteta. Osim toga, Srbi su bili podeljeni i granicama između Turske, Austrije i Venecije (do 1797. godine) tj. napoleonove „Ilirske“ provincije (do 1814. godine) koja je prisajedinjena Austriji. (Prim. prev.)

koje teku njene reke. Ova plodna kosa je jedan od glavnih evropskih izvora nafte, pšenice i kukuruza; dvanaest miliona Rumuna će biti bogat narod. U Galacu, Braili i Konstanci imaju luke na Crnom moru, a u interesu svih slobodnih naroda je da tim morem plovo rumunski brodovi, jer se radi o prirodno zatvorenom basenu Srca Kontinenta. Društvo naroda će uvek sa zabrinutošću razmatrati stanje u Baltičkom ili Crnom moru, jer Srce kontinenta može da posluži kao baza za stvaranje nezaustavljive vojne sile. Civilizacija se i sastoji u kontroli prirodnih sila kao i nas samih, a Društvo naroda kao vrhovna organizacija ujedinjenog čovečanstva, mora pažljivo da posmatra Srce Kontinenta i sve one kojima se ukaže mogućnost da postanu njegovi „organizatori“, iz istog razloga iz koga kontrola koju vrši policija u Londonu i Parizu nije u nadležnosti grada, nego čitave nacije.

Grci su prvi među ovih naših sedam naroda Središnjeg Korzona koji su uspeli da se otrgnu nemačkoj kontroli¹⁶ u tek završenom ratu iz prostog razloga što se nalaze van spoljnih granica Srca Kontinenta, odnosno što im se može prići sa mora. Međutim, u ovom dobu podmornica i avijacije, velika sila iz Srca Kontinenta koja bi pomoću njih zauzela Grčku, verovatno bi time stekla i kontrolu nad Svetskim ostrvom; drugim rečima, ponovila bi se istorija antičke Makedonije.

A sada da se pozabavimo Mađarima i Bugarima. Istina je da su oba ova naroda Prusi koristili za svoje ciljeve, mada ih nisu u pravom smislu potčinili sebi. Svako ko je bio u Budimpešti mogao je da primeti koliko su Mađari i Nemci dva različita sveta;

16 Mnoštvu tek (delimično) oslobođenih naroda jugoistočne Evrope su bili nametnuti vladari stranih, i to *isključivo* nemačkih dinastija: u Rumuniji je na vlast 1866. godine došao Karl Hoencolern-Zigmaringen, koji će 1881. godine postati kralj; Bugarska je dobila princa Aleksandera od Batenberga za kneza 1886. godine, a već sledeće godine ga je zamenio Ferdinand od Sakse-Koburga, koji će se 1908. godine proglasiti carem; u Grčkoj je još 1832. godine drugi sin Ludviga I Bavarskog, Oton I, bio izabran za kralja. (Prim. prev.)

nedavni savez među njima¹⁷ je bio brak iz nužde, a ne ljubavi. Vladajuća mađarska kasta od nekih milion ljudi je tlačila oko deset miliona svojih preostalih sunarodnika isto koliko i ostale potčinjene narode. Pakt sa Pruskom – jer je u stvarnosti to bio više pakt sa Pruskom nego savez sa Austrijom – bio je vraćanje usluge za podršku koju je pružila mađarskoj oligarhiji. Nema sumnje da Mađari imaju duboko usađen osećaj neprijateljstva prema Slovenima i Rumunima kojima su okruženi, ali ukoliko više ne budu mogli da izvlače korist od podjarmljivanja Slovena za račun Nemačka, nova, demokratska Mađarska će se pre ili kasnije prilagoditi novim okolnostima.

Prisetimo se da su se Bugari borili protiv Turaka kao saveznici Srba, a razlike među njima su, bez obzira na ogorčenost koja ih sada razdvaja, samo varijacije u okviru iste porodice. Razlike koje sada stoje među njima su novijeg datuma i u najvećoj meri zasnovane na suparništvu njihovih nacionalnih crkava. Bugarima se ne sme dozvoliti da izvuku ma kakve koristi od izdaje koju su počinili Drugim balkanskim ratom, ali ukoliko zapadni Saveznici nametnu neko pravedno rešenje, oba naroda iscrpljena ratom će ga verovatno sa radošću prihvatiti. Tokom dvadeset proteklih godina u Bugarskoj je o svemu odlučivao samo jedan čovek, car Ferdinand, koji je bio nemačkog porekla.

Najvažnija pojedinost od strateškog značaja u pogledu ovih „središnjih“ zemalja istočne Evrope je da najcivilizovanije među njima, Poljska i Češka, leže na severu, na mestu gde su najizložnije pruskoj agresiji. Nezavisnost Poljske i Češke ne može biti sigurna osim ako ne budu sastavni deo jednog širokog koridora sastavljenog od nezavisnih zemalja, koji bi se protezao od Jadrana i Crnog mora sve do Baltika; ali ovih sedam nezavisnih

17 Autor misli na stvaranje „dvojne monarhije“ – Austro-Ugarske 1867. godine, koja je stvorena posle poraza u ratu 1866. godine; ovime je bilo predviđeno da finansije, odbrana i spoljni poslovi ostanu zajednički za dve inače samostalne zemlje. (Prim. prev.)

država, sa više od šezdeset miliona stanovnika, međusobno povezanih železnicom, kao i sa svetskim Okeanom preko Jadrana, Crnog i Baltičkog mora, zajedno će predstavljati protivtežu Nemcima iz Pruske i Austrije, i ništa manje od jednog takvog bloka neće biti dovoljno za tu svrhu.¹⁸ Bez obzira na to, Društvo naroda bi moralo da dobije i ovlašćenje u skladu sa međunarodnim pravom da po potrebi pošalje ratnu flotu u Crno odnosno Baltičko more.



Učinimo li ovaj veliki podvig državnštva na međunarodnom planu, više neće biti nesavladivih prepreka pred ostvarenjem najvećeg demokratskog ideala, Društva naroda, čija je vizija neprestano bila na umu našim dalekim srodnicima sa zapada dok su napredovali kroz pustoš rata.¹⁹ Koji uslovi bi morali biti ispunjeni da bismo imali pravo i snažno Društvo naroda? Vikont Grej je u svom nedavno objavljenom pamfletu izložio dva takva preduslova. Prvi je da ova „ideja mora da bude prihvaćena od strane šefova država sa ozbiljnošću i punim uverenjem“. Drugi je da „vlade i narodi država koje imaju volju da ga uspostave jasno shvate da će ono nametnuti i izvesna ograničenja na samostalne poteze svake od nacija, kao i da može da zahteva neke neugodne obaveze od svojih članica. Jače nacije će morati da se odreknu prava da silom nameću svoje interese slabijima od sebe.“

To su izvanredne i neophodne teze, ali da li nas one vode dovoljno daleko? Nije li dobro razmotriti šta jedna javna obaveza

18 Kordon „sedam nacija“ nikada neće funkcionisati kao celina: kada Nemačka bude ponovo postala hegemon Evrope, Mađarska, Rumunija i Bugarska će joj se pridružiti, Čehoslovačka i Poljska će se uzalud oslanjati na Francusku i Britaniju, dok će Jugoslavija i Grčka kapitulirati posle par nedelja otpora. (Prim. prev.)

19 Vidi primedbu 5 u II poglavlju. (Prim. prev.)

znači u konkretnom smislu pre nego što je prihvatite? Vaše Društvo će morati da računa sa izvesnim realnostima. Još pre Velikog rata je postojalo Društvo naroda u svom začetnom obliku; njegove članice su bile države uključene u sistem međunarodnog prava. Zar nismo morali da vodimo ovaj rat upravo zbog toga što su dve veće države među njima prekršile međunarodno pravo, prvo u pogledu jedne, a zatim i druge među manjim državama,²⁰ i zar te dve veće države nisu zamalo uspele da poraze veoma moćno „Društvo naroda“ koje je intervenisalo radi odbrane međunarodnih zakona? Zar nije, imajući u vidu ovu činjenicu, prilično neumesno reći da jači narodi moraju „da se odreknu“ prava da svoje interese silom nameću slabijima od sebe? Kraće rečeno, zar nas naši ideali ne uvlače u bezizlazni krug ukoliko odbijemo da računamo sa onim što je realno?

Zar nije potpuno jasno da ukoliko vaše Društvo treba da potraje, ne bi smela da postoji nijedna nacija dovoljno snažna da ima bilo kakve šanse ako ustane protiv čitavog čovečanstva? Ili, da kažemo to na drugi način; ne bi smeo da postoji nekakav nadmoćni „partner“ pa čak ni grupa takvih „partnera“ u vašem Društvu. Ima li ikakve šanse za uspeh federacija koja bi uključivala takvog dominantnog partnera? U SAD imamo velike savezne države kao što su Njujork, Pensilvanija i Ilinois, ali ni jedna od njih ne predstavlja više od srazmerno malog dela cele Unije. U Kanadi su Kvebek i Ontario u nekoj vrsti uzajamne ravnoteže, tako da ne postoji mogućnost da ma koja od njih kinji neku od manjih provincija Dominionu. U Australijskom Komonveltu imate približno jednake savezne države Novi Južni Vels i Viktoriju. U Švajcarskoj čak je i veliki kanton Bern daleko od ma kakvog dominantnog položaja. Sa druge strane, nije li Nemačka federacija

20 Autor očigledno misli na Srbiju (kojoj je Austro-Ugarska postavila zahteve koje ni jedna suverena država ne bi mogla da prihvati) i Belgiju (koja je izjavila neutralnost, da bi ipak bila pregažena od strane Nemačke). (Prim. prev.)

bila samo paravan za dominaciju Pruske? Zar glavni problem u sve sporijem razvoju Britanskih ostrva, bez obzira na to što bi se Irci spremno složili s tim, ne leži u apsolutnoj premoći Engleske? Zar i ovaj Veliki rat nije izbio usled toga što ste Nemačkoj dopustili da izraste u gotovo apsolutnog gospodara Evrope? Zar i drugi veliki ratovi u prošlosti Evrope nisu bili posledica toga što je jedna država u evropskom političkom sistemu, pod Napoleonom, Lujem XIV ili Filipom II, postala suviše moćna? Zar onda nije neophodno, da bi vaše Društvo naroda imalo ma kakve šanse za uspeh, da se suoči sa ovom gomilom dokaza umesto što ih zataškava?

Zar ne postoji još jedan aspekt realnosti sa kojom morate da računate; realnost skopčana sa „poduhvatom u razvoju“? Ukoliko države vašeg Društva naroda treba da se skrase u mirnom životu, meni se čini da postoje dva međusobno različita načina na koja ćete morati da se suočite sa „poduhvatom u razvoju“; u pogledu sadašnjice i u pogledu budućnosti. Šta to znači u pogledu sadašnjice najbolje može da prikaže konkretno razmatranje pojedinih država koje treba da se povežu u Društvo naroda.

I Britanska imperija je jedna vrsta „poduhvata u razvoju“. Ogromnu većinu Britanaca nećete moći da ubedite da rizikuju opstanak celovite imperije, koja je tako trijumfalno izdržala test tek minulog rata, radi nekakvog plana o globalnom društvu. Iz toga jasno sledi da pojedine teritorije u sastavu Britanske imperije jedino mogu da postepeno *prerastu* u jedinice koje će biti članovi vašeg Društva. Pa ipak, odnosi između šest tih jedinica su, u stvari, već sada odnosi na bazi pune ravnopravnosti i, u okvirima svog britanskog Društva naroda, pune nezavisnosti.²¹ U tom

21 Radi se o dominionima, teritorijama kojima je Britanija priznala gotovo nezavisan status. To su bili: Kanada (postala dominion 1867. godine), Australija (1901), Novi Zeland i Njufaundlend (1907) i Južno-afrička Unija (1910); šesta jedinica je samo Ujedinjeno Kraljevstvo. Njufaundlend je postao provincija Kanade tek 1949. godine. (Prim. prev.)

pogledu je tek prošle godine rečena poslednja reč. Po najnovijem, premijeri dominiona će ubuduće komunicirati direktno sa premijerom Ujedinjenog Kraljevstva, a ne preko sekretara za kolonije koji mu je podređen; parlament u Vestminsteru²² se više neće zvati parlamentom Imperije nego samo parlamentom Ujedinjenog Kraljevstva.²³ Još ostaje da kralja više ne nazivaju kraljem Ujedinjenog Kraljevstva i prekomorskih dominiona već da ravnopravnost dominiona sa maticom bude priznata titulom, kao što bi bila „kralj svih Britanaca“. Čak i u pogledu realnih kategorija – mada se u ovakvim stvarima i sami nazivi pretvaraju u realnost – zar već sada nismo sigurni da će Ujedinjeno Kraljevstvo, Kanada i Australija imati svaka svoju flotu i armiju, koje bi se našle pod jedinstvenom komandom jedino u slučaju izbijanja rata? Što se tiče stanovništva, zar i tu nije samo pitanje godina kada će Kanada i Australija dostići maticu? Tada će se uvećati i značaj tri manja dominiona – Novog Zelanda, Južnoafričke Unije i Njufundlenda – jer će oni predstavljati protivtežu većoj trojki.

Francuska i Italija su takođe „poduhvat u razvoju“. Da li će oni ući u Društvo naroda u kome Britanska imperija predstavlja jednu celinu? Srećom, uspeali smo da u kasnijim fazama rata stvorimo jedinstvenu stratešku komandu, tako da naziv Versaj sada ima još jedno istorijsko značenje. Ujedinjeno Kraljevstvo, Francuska i Italija su na taj način navikle da se zajedno savetuju, i to ne na nivou ambasadora već svojih predsednika vlada. Ove tri zemlje za-

22 Vestminster je zapadni deo Londona; nekada je bio poseban grad gde se nalazila kraljevska rezidencija, a danas su tu i parlament i vladine ustanove. (Prim. prev.)

23 Autor knjige (inače Škot) nije predvideo da će po istom receptu početi i razlaganje Ujedinjenog Kraljevstva: posle pobede na izborima 1997. godine, Toni Bler (takođe Škot) je raspisao referendum za stvaranje škotskog parlamenta; uz odgovarajuću propagandu velika većina se izjasnila „za“ i parlament je sastavljen posle lokalnih izbora maja 1999. godine. Kuda taj put vodi može se videti na primeru još nekih zemalja. (Prim. prev.)

padne Evrope ne razdvajaju tolike razlike koje bi ih onemogućile da međusobno sarađuju kao članice istog Društva. Zar ne postoji i mogućnost da premijeri Kanade i Australije budu pozvani da prisustvuju sednicama zajedno sa premijerima Ujedinjenog Kraljevstva, Francuske i Italije? Biće i još značajnijih situacija, ukoliko prepoznate sve sadašnje „poduhvate u razvoju“ i ne pokušavate da učinite napredak samo na papiru. Ne zaboravite da je bilo potrebno da zapreti nemačka ofanziva, predviđena 1918. godine, da bi najzad bila stvorena jedinstvena strateška komanda.²⁴

A šta je sa Sjedinjenim Državama? Apsurdno bi bilo očekivati da njihove savezne države mogu da budu članice vašeg Društva; američka republika je vodila najveći rat u istoriji pre ovog, svet-skog, kako bi ih trajno spojila. Pa opet, Sjedinjene Države čine nešto što veoma liči na „dominantnog partnera“ u odnosu na pojedine savezničke zemlje iz zapadne Evrope. Sjedinjene Države moraju biti član vašeg Društva naroda; a to znači da će, radi zdravih uslova rada Društva, šest britanskih jedinica morati da se drže zajedno radi protivteže. Srećom, 3.000 milja dugačka granica u Severnoj Americi²⁵ koja je bez ikakve vojne zaštite predstavlja dobar predznak, mada bi, da budem iskren, ona imala još veće značenje kada bi između zemalja koje ona razdvaja bila manja disproporcija; takav test bi bio strožiji.

Ali, potreba za razumnom ujednačenošću snaga među najvećim brojem članica Društva, kako prilikom budućih kriza – a njih će biti – ne bi bile izložene opasnosti od bilo čije prevage, manje se nameće u slučaju „ostrvskih“ nego kada su u pitanju „kontinentalne“ članice. Postoje očigledna ograničenja pomorske sile; uz to, postoje i prirodne granice koje određuju krajnji razvoj ostrvske, pa čak i poluostrvske baze na kojoj ona počiva. Pravi test za Društvo

24 Od kada je ovo napisano, Pariska mirovna konferencija je tretirala Britansku imperiju kao hibrid – kao jedinstvenu celinu u *određenim slučajevima*. (Prim. autora)

25 Autor misli na granicu između SAD i Kanade. (Prim. prev.)



naroda će biti na prostoru Srca Kontinenta. Priroda tu pruža sve preduslove za uspostavljanje potpune vlasti nad celim svetom; to mogu da spreče jedino ljudska sposobnost predviđanja, kao i zadržavanje čvrstih garancija da je tako nešto neizvodljivo. Bez obzira na tamošnje revolucije, narodi Nemačke i Rusije nesumnjivo predstavljaju „poduhvate u razvoju“, a iza svakog od njih stoji snažna inercija istorijskog razvoja.

Prema tome, ostavimo idealiste koji sada, kada su svi narodi uključeni u jedinstveni globalni sistem, ispravno vide u Društvu naroda jedinu alternativu paklu na Zemlji, da usmere svoju pažnju na zadovoljavajuću teritorijalnu podelu istočne Evrope. „Koridorom“ zaista nezavisnih država koje bi razdvajale Nemačku i Rusiju oni će ostvariti taj cilj, dok bez njega to neće biti moguće. Nekakva linija povučena poput rova koji bi trebao da razdvoji nemačke sile od Rusije, nalik onoj o kojoj je razmišljao Nauman u svom radu *Centralna Evropa*, ostavila bi Germane i Slovene u uzajamnom koškanju, tako da nikakva trajna stabilnost ne bi mogla da usledi. Ali bi zato „središnji koridor“, koji bi podržavale članice Društva van ovog regiona, uspeo da razlomi istočnu Evropu na više od dve grupacije država. Štaviše, države iz ovog „koridora“, približne po snazi, predstavljale veoma prihvatljivu grupu za uključenje u Društvo naroda.

Kada budu otklonjena iskušenja i mogućnosti za stvaranje globalne imperije, ko bi mogao da predvidi šta će se dogoditi unutar samog nemačkog, odnosno ruskog naroda? Već se primećuju nagoveštaji da bi Pruska, koja je za razliku od Engleske ili Francuske potpuno veštačka struktura, mogla da bude razbijena na nekoliko saveznih država. U jednom od regiona Prusi istorijski pripadaju istočnoj Evropi, u drugom zapadnoj. Nije li verovatno da će se i Rusi raspasti na više država koje bi bile povezane u neku vrstu „labave federacije“? Nemačka i Rusija su izrasle u imperije suprotstavljajući se jedna drugoj, ali se narodi koji ulaze u središnji koridor – Poljaci, Česi, Mađari, Rumuni, Srbi, Bugari i

Grci – gotovo sigurno neće udruživati u ma kom cilju osim odbrane, a sa druge strane oni se i toliko razlikuju bilo od Nemaca ili od Rusa da im možemo verovati da će pružiti otpor ma kojoj organizaciji bilo kog od dva velika suseda, koja bi nastojala da preraste u imperiju istočne Evrope.

Postoje izvesne strateške lokacije u Srcu Kontinenta i Arabiji sa kojima bi se moralo postupati u skladu sa globalnim značajem koji imaju, jer bi njihovo zaposedanje moglo da omogućiti ili pak spreči globalnu dominaciju jedne sile. Međutim, iz toga ne sledi da bi bilo mudro prepustiti upravu nad njima nekakvoj još neisprobanoj međunarodnoj administraciji; i ovde je apsolutno neophodno da imamo na umu utvrđene istine o „poduhvatu koji se razvija“. Kondominijum²⁶ po pravilu nije bio uspešno rešenje, zbog toga što su predstavnici raznih sila koje su zajednički upravljale gotovo neizbežno počinjali da podržavaju jednu od lokalnih etničkih grupa ili političkih frakcija. Najefikasniji metod međunarodne kontrole bi izgleda bio da se jedna velika sila dobije starateljstvo u ime cele međunarodne zajednice²⁷ – naravno, sila bi se razlikovala u zavisnosti od dela sveta o kome se radi. Taj metod je proban u vidu eksperimenta kada je Austro-Ugarskoj na Berlinskom kongresu poverena uprava nad Bosnom i Hercegovinom, i pokazao se uspešnim u pogledu ekonomskog razvoja „zaštićenih“ oblasti. Nema nikakvog razloga zbog koga ovaj novi princip i činjenice u pogledu „poduhvata koji se razvija“ ne bi mogli da se izmire kada su u pitanju Panama, Gibraltar,

26 Kondominijum je zajednička uprava dve ili više sila nad istom teritorijom. (Prim. prev.)

27 Ovaj koncept će postati poznat kao „mandat Društva naroda“; Britanija će, recimo, dobiti „mandat“ nad Palestinom, tj. današnjim Izraelom i Jordanom, koji će je više iscrpiti nego održavanje ogromne imperije. Bogati jevrejski finansijeri sa Zapada će ga iskoristiti da ubace ogroman broj jevrejskih doseljenika u Palestinu, pa čak i da potpale cionistički terorizam protiv britanskih trupa i Arapa u međuratnom periodu; današnja situacija u Palestini je direktna posledica takvog „mandata“. (Prim. prev.)

Malta, Suec, Aden i Singapur, smatrajući Američku republiku i Britansku imperiju za poverenike međunarodne zajednice za održavanje mira na svetskim okeanima i moreuzima koji povezuju njegove basene. Međutim, to bi se ustvari svelo na puko zakonsko regulisanje već postojećeg stanja. Pravi test ovog principa, kao i većine drugih globalnih principa, mora da bude povezan sa Srcem Kontinenta i Arabijom. „Ostrvski narodi“ sveta ne mogu da budu ravnodušni prema sudbini Kopenhagena ili Konstantinopolja, pa čak ni Kilskog kanala,²⁸ jer bi velika sila iz Srca Kontinenta mogla da se pripremi za rat na okeanu upravo u Baltiku ili Crnom moru. Tokom minulog rata je bila potrebna celokupna pomorska sila Saveznika da bi zadržali kontrolu nad Severnim morem i Mediteranom. Odgovarajuća podrška flote podmornica, koja bi od početka rata operisala iz Crnog mora, verovatno bi bila dovoljna da sa mora obezbedi bok armiji koja bi kopnenim putem napala Suecki kanal. Iz toga sledi zaključak da bi Palestina, Sirija i Mesopotamija, Bosfor i Dardaneli, kao i pomorski izlaz iz Baltičkog mora morali da se internacionalizuju na neki način. U pogledu Palestine, Sirije i Mesopotamije već je postignut sporazum da Britanija i Francuska preuzmu međunarodni mandat.²⁹ Zbog čega ne bismo rešili i problem Konstantinopolja, pretvarajući taj istorijski grad u „novi Vašington“ Društva

28 Vidi primedbu 15 u II poglavlju. (Prim. prev.)

29 Sistem „mandata“ je trebao da predstavlja pokriće za izjavu savezničkih sila da im ratni cilj nije bio da prigrabe teritorije Centralnih sila, datu u Deklaraciji 5. novembra 1918. godine, ali i izgovor da ih ne vrate pod njihovu kontrolu. Mandati klase A su oduzeli bivše turske teritorije i dali ih na „staranje“ Britaniji (Palestinu i Irak) i Francuskoj (Siriju i Liban). Mandati klase B su praktično pripojili bivše nemačke kolonije britanskim (Tanganjiku), francuskim (Togo i Kamerun) i belgijskim posedima (Ruandu i Burundi). Mandati klase C su učinili isto u korist britanskih dominiona: Namibiju Južno-afričkoj Uniji, severo-istok Nove Gvineje i Nauru Australiji, a Zapadni Samoa Novom Zelandu. Baltik nije bio „internacionalizovan“. (Prim. prev.)

naroda? Kada mreža željeznica bude pokrila Svetsko ostrvo, Konstantinopolj će biti jedno od najpristupačnijih mesta na planeti, do koga će moći da se stigne vozom, brodom ili avionom. Iz Konstantinopolja će zapadne sile moći da zrače i prosvetle upravo one regione koji su stenjali pod jarmom tokom minulih vekova, i kojima je prosvetljenje najpotrebnije posmatrajući iz ugla čitavog čovečanstva; takođe bismo mogli da preko Konstantinopolja povežemo Zapad i Istok, i omogućimo trajan proboj slobode „oke-
anskih“ naroda u Srce Kontinenta.

Nacionalno središte za Jevreje čitavog sveta će biti jedan od najvažnijih ishoda ovog rata. Sada možemo da dopustimo sebi da o tome kažemo punu istinu. Jevrejin, koji je tokom mnogih vekova bio zatvoren u Getu³⁰ i kome su bili uskraćeni najviši položaji u društvu, razvio je kod sebe neuravnotežen odnos prema drugima i postao omrznut kod hrišćana koliko zbog svojih izuzetnih kvaliteta toliko i zbog svojih mana. Nemački proboj na velika tržišta sveta je u velikoj meri ostvaren preko jevrejskih posrednika, kao što je i germanska prevlast na jugoistoku Evrope, preko Mađara i Turaka, ostvarena opet uz saradnju sa Jevrejima. Jevreji se nalaze i među vođama boljševika u Rusiji. Inteligentan Jevrejin, bez domovine, prirodno je bio sklon takvim nadnacionalnim poduhvatima, a hrišćanski svet nema mnogo prava da bude iznenađen time. Međutim, vaše Društvo naroda će ostavljati malo mogućnosti za tako nešto, među nezavisnim, prijateljskim narodima. Prema tome, nova domovina u fizičkom i istorijskom središtu sveta bi trebala da učini da i Jevrejin oseti da je „na svome“. Nova merila, koja bi sami Jevreji počeli da šire među sobom, trebalo bi da daju rezultat i u onim velikim jevrejskim zajednicama koje će ostati „poduhvati koji se razvijaju“ daleko od Palestine. Međutim, to bi podrazumevalo i njihovo otvoreno priznavanje sopstvenog položaja kao posebne nacije, što mnogi Jevreji nastoje

30 „Geto“ je bila jevrejska četvrt u Veneciji, po kojoj su nazvane i manje-više izolovane naseobine Jevreja u drugim gradovima širom sveta. (Prim. prev.)

da potisnu u stranu. Ima i onih koji pokušavaju da naprave razliku između jevrejske vere i rase pripadnosti Jevrejima, ali uobičajeno gledište koje ih izjednačava verovatno nije daleko od istine.³¹

U ogromnim, mnogoljudnim prostranstvima Azije i Afrike, koja leže na daljoj strani pojasa velikih pustinja i visoravni postoji više „poduhvata koji se razvijaju“, kao što je britansko carstvo u Indiji, koje bi bilo besmisleno ukidati samo da bi se na brzinu napravila globalna simetrija u vašem Društvu naroda. Ali je zato od vrhunskog značaja ne dozvoliti da bilo Kjao-čou ili Istočna Afrika³² budu vraćeni sili koja ih je zauzela u sklopu dugoročne strategije, očekujući da jednog dana njene armije u pohodu preko velikog kopna nađu oslonac u ovakvim, već pripremljenim uporištima, koja ih je, štaviše, zauzela sa jasnim ciljem da Kineze i crnu rasu upotrebi kao pomoćni ljudski resurs koji bi joj pomogao u osvajanju Svetskog ostrva. Koju će ulogu na kraju odigrati ta polovina čovečanstva koja živi na „Orijentu“ niko još ne može da predvidi, ali je očigledna dužnost naroda iz „pomorskih“ regiona da zaštite Indijce i Kineze od osvajača iz Srca Kontinenta.

Nemačka jugozapadna Afrika i nemačke australo-azijske kolonije im ne smeju biti vraćene; princip nezavisnosti u okvirima Društva naroda podrazumeva da, uz izuzetak uvođenja „međunarodnog starateljstva“ nad nekoliko strateški važnih područja, svaka nacija ima da bude gazda u sopstvenoj kući, i tog principa bi morali da se pridržavaju i u slučaju Južnoafričke Unije i Austra-

31 Postoje i osnovane tvrdnje da ogromnu većinu današnjih Jevreja čine potomci judeizovanog turskog plemena Hazara, odnosno grupa „Aškenaza“; „Sefardi“, Jevreji iz španske dijaspor, jedini bi mogli imati nekakve veze sa Palestinom. (Prim. prev.)

32 Nemačke kolonije su obuhvatale: kinesku luku Kjao-čou (1898), severoistočni deo Nove Gvineje (1884), susedna Bizmarkova (1889), Marjanska i Karolinska ostrva (1899), Togo, Kamerun, Namibiju i Tanganjiku u Africi (1884). (Prim. prev.)

lije. Primena bilo kog drugog principa posejala bi klice budućih sporova i ometala bi razoružavanje.



Dovoljno smo rekli o počecima Društva naroda i o „poduhvatu koji se upravo razvija“. Ostaje da kažemo neku i o „poduhvatu koji tek treba da se razvije“ u budućnosti. Vikont Grej je opisao atmosferu koja će biti potrebna kada počnemo ovaj veliki međunarodni poduhvat; može li se reći i nešto preciznije o ovoj stvari?

Već sam izrazio svoje uverenje da kako liberalna trgovina tipa *Laissez-faire* tako i krvoločna protekcija nemačkog tipa predstavljaju principe imperijalne politike, i da obe ustvari vode ratnom konfliktu. Srećom, mlađe generacije Britanaca su odbile da prihvate „slobodnu trgovinu“ Mančesterske škole; iskoristili su slobodu od poreza koju im je omogućila matična zemlja da slede ekonomski ideal koji je nagovestio još veliki američki državnik Aleksander Hamilton³³ – ideal zaista nezavisne nacije, koja se razvija na savršeno uravnotežen način. Ovo ni u kom slučaju ne podrazumeva da ne bi trebalo dalje razvijati veliku međunarodnu trgovinu, ali bi je trebalo kontrolisati na takav način da bi njen krajnji efekat uvek vodio ka planiranom uravnoteženju, umesto da nepovratno uvećava jednostranu ekonomsku specijalizaciju.

Stabilno Društvo naroda mi uopšte ne izgleda moguće ukoliko se ma kojoj naciji dozvoli da vrši „prodor“ u cilju sticanja monopola na tržištima drugih zemalja, jer bi tržište na koje je izvršen „proboj“ uskratilo drugim zemljama srazmerno učešće u poslovima višeg tehnološkog nivoa, tako da je neizbežno da dođe do napetih međudržavnih odnosa u onoj meri u kojoj je „proboj“ uspeo. Niti će, otvoreno govoreći, biti neke velike razlike ukoliko

33 Aleksander Hamilton (1755–1804), jedna od vodećih ličnosti Američke revolucije, prvi ministar finansija SAD i zagovornik jake centralne vlasti. (Prim. prev.)

jedna nacija budu osetila da je svedena na izvor jeftine radne snage zahvaljujući industrijskoj specijalizaciji u drugoj zemlji, u kojoj se Kobdenove ideje primenjuju bez ikakvih ograničenja; kad god se jedna grana industrije toliko razvije u jednoj zemlji da ne može da se zadovolji ničim manjim od globalnog tržišta za ono što proizvodi, pojavljuje se tendencija narušavanja ekonomske ravnoteže u drugim zemljama. Ni jedna značajnija zemlja posle ovog rata neće dozvoliti da ostane bez ma koje od ključnih ili „osnovnih“ grana industrije.³⁴ Kada ove dve kategorije budu sprovedene do kraja, otkrićete da ste isto tako mogli i da primenite privlačan, pozitivni ideal opšte ekonomske samodovoljnosti, umesto da pribegavate čas ovom, čas onom sredstvu, braneći se od konkurenata. Ukoliko pak pokušate da se držite negativnog Kobdenovog učenja *praveći izuzetke*, onda ćete, pod uslovima koji upravo sazrevaju širom sveta, vrlo brzo napraviti ogromnu i nezgrapnu mašineriju koja će *samo tom prilikom* da posluži svrsi. Sistem niskih carina i subvencija u celom svetu bi vam omogućio da brzo i bez prevelikog uplitanja reagujete na svaki problem čim se ukaže, jer biste na raspolaganju imali odgovarajući upravljački mehanizam. Ali, ja se neću ovde detaljno baviti pitanjima mehanizma o kome je reč; ovde se bavim jedino pitanjem ideala i krajnjeg cilja. Sledbenici Kobdena veruju da je međunarodna trgovina odlična stvar sama po sebi, i da specijalizaciju proizvodnje po zemljama, uz uslov da je posledica slepog delovanja

34 Razlika između ova dva pojma često izmiče pažnji. *Ključne* industrije su, mada same po sebi malih razmera, neophodne drugim, mnogo većim granama. Tako je, na primer, industrija anilinskih boja sa proizvodnjom od oko 2 miliona funti godišnje, bila korišćena u predratnoj industriji tekstila i papira u Velikoj Britaniji čiji je godišnji obrt iznosio oko 200 miliona. Njihova međusobna srazmera otprilike odgovara veličini ključaonice i vrata koja ona otvara. *Osnovne* grane industrije su one koje nisu ni nalik maloj ključaonici; takva je, recimo, industrija čelika u XX veku. Dobro bi bilo zadržati ovu razliku u definiciji, jer će možda biti potrebne različite zaštitne mere u ova dva slučaja. (Prim. autora)

prirodnih uzroka, ne bi trebalo ni sa čim ometati. Na drugoj strani, sledbenik Berlinske škole takođe ohrabruje ekonomsku specijalizaciju među zemljama, ali on to radi na naučnoj osnovi, gomilajući u svojoj zemlji one grane industrije koje mogu da zaposle najviše ljudi, a od toga najviše u visokotehnološkim granama. Rezultat je u oba slučaja isti; industrijski „poduhvat u razvoju“ obuhvata celu naciju svojom inercijom i oduzima joj, kao i drugim nacijama, istinsku samostalnost. Razlike koje nastaju kao posledica specijalizacije se postepeno gomilaju sve dok ne dovedu do rasprava i sukoba.

Postoje tri vrste stavova u pogledu „poduhvata u razvoju“ koje vode tragičnom ishodu. Postoji *Laissez-faire*, koji predstavlja predaju stihiji i fatalizmu. Ovaj stav dovodi do stanja nalik čoveku koji se razboleo jer nije vodio računa o sebi; i ljudsko telo je neka vrsta „poduhvata koji se razvija“, u kome dođe do organskog poremećaja kada mu funkcije izgube međusobni sklad, tako da na kraju ni savet lekara, pa čak ni skalpel hirurga više ne mogu da pomognu, jer bi zaustavljanje bolesti bilo moguće jedino ako se zaustavi i sam život organizma. Nema sumnje da je, u najblistavijim trenucima Britanije sredinom prošlog veka, izgledalo da će se pojaviti neka mudrija politička filozofija i da treba imati vere u providenje. Srećom, bolest nije napredovala do smrtonosne faze, kada smo stigli na operacioni sto, avgusta 1914. godine. Ali zato milion ljudi u dobu za vojnu službu koji su proglašeni nesposobnim prosto teraju čoveka da zahvali Bogu što rat nije trajao mnogo duže.

Drugi stav koji je povezan sa „poduhvatom u razvoju“ je *pauza*. To je bio stav koji je preovlađivao u Pruskoj, mada je bio skriven laskavom filozofijom o „natčoveku“, koja je delovala isto tako ugodno dok je izgledala uverljivo, kao i uteha koju je pružao *Laissez-faire*. Međutim, ako bismo to rekli bez uvijanja, *Kultur* koncept je značio da su Prusi, sa jedne strane opsednuti idejom nadmetanja i prirodne selekcije kako ih je predstavio darvinizam,

a sa druge opterećeni strahom, odlučili da će, ukoliko ljudi na kraju krajeva budu prisiljeni da jedu jedni druge kako bi opstali, upravo oni biti ti ljudožderi! I zato su uporno negovali kult snage i efikasnosti u cilju osvajanja glavne nagrade. Međutim, glad čudovišnog „poduhvata u razvoju“ u koje su pretvorili svoju zemlju bilo je sve teže podmiriti, i na kraju su morali da ga puste da se hrani kako zna i ume. Dobra polovina surovih i sebičnih stvari koje su u svetu učinjene, dogodile su se zbog panike.

Treći stav je onaj koji nalazimo kod anarhista i boljševika – oni bi, nesumnjivo, lakše odredili razliku među sobom, ali praktično gledano nema velike razlike u tome da li „poduhvat u razvoju“ smrskate jednim udarcem ili ga rasturite u sitne delove. Ovaj stav ustvari znači samoubistvo čitavog društva. Najvažnije je da se u zapadnim demokratijama održi disciplina tokom perioda Velike rekonstrukcije, u kakvom god se obliku boljševizam pojavio u srednjoj i istočnoj Evropi. Narodi Zapada su rođeni pobednici, i sami su dovoljni da spreče da čitav svet prođe kroz ciklus koji je tako često ponavljan u slučajevima pojedinih naroda – idealizam, kaos, nemaština, tiranija. Ukoliko ne budemo previše žurili sa razgradnjom postojećeg društvenog mehanizma, već ostvarimo svoje ideale sukcesivnim merama za uvođenje društvene discipline, uspećemo da zadržimo trajan rast proizvodnje, to jest osnovnog vida realnosti na kojoj sada, više nego ikad pre, počiva civilizacija. Ne zaboravimo da bi kaos u celom svetu značio da više nema ni jedne preostale nacionalne osnove koja bi predstavljala oslonac za obnavljanje društvenog poretka, što bi produžilo anarhiju i tiraniju u nedogled. Bilo je potrebno nekoliko vekova da bi ponovo bio dostignut onaj nivo civilizacije koji je postojao kada je svet antičkog Rima doživeo slom.

Ali, ukoliko inercija „poduhvat u razvoju“ dovede do nezdrave atmosfere u državi, a ne smemo da se prepustimo panici jer bi ona dovela do kriminalizacije društva, niti da prođemo kroz revoluciju jer ona predstavlja kolektivno samoubistvo, koji smer

nam uopšte preostaje? To može biti jedino kontrola, koja u demokratiji podrazumeva samokontrolu. Ako je ovaj rat išta uspeo da dokaže, onda je dokazao da ogromna sila savremenih proizvodnih snaga može da bude kontrolisana. Do nedavno je većina ljudi smatrala da bi jedan rat svetskih razmera doveo do takvog finansijskog sloma svuda u svetu da se njegovo izbijanje ne bi ni smelo ni moglo dozvoliti. A opet, kako su lako, kada se to najzad dogodilo, britanski i nemački kreditni sistemi raskinuli svoja ograničenja pomoću jednog jednostavnog sredstva, koristeći državni zajam kao podlogu zajmovima povučenim iz protivničkih zemalja.

Ukoliko priznaté da vam je cilj kontrola nad „poduhvatom u razvoju“, onda bi idealna država-članica vašeg Društva naroda morala imati uravnotežen ekonomski razvoj. Izvori sirovina su vrlo neravnomerno raspoređeni u svetu, ali u današnjem svetu primarna proizvodnja,³⁵ osim uzgajanja glavnih vrsta useva tipičnih za pojedine regione, predstavlja relativno mali deo ukupne ekonomske aktivnosti. Minerali se mogu dobiti jedino iz rudnika a tropski usevi mogu da se uzgajaju jedino u tropskim oblastima, ali i minerali i tropski proizvodi se sada lako transportuju, dok grane višeg stepena prerade mogu, shodno tome, da budu locirane po želji. Svi smo mi onakvi kakvima nas čini profesija kojom se bavimo; svaki zreo čovek nosi prepoznatljive znake svog životnog poziva. Isti je slučaj i sa različitim narodima, i ni jedna nacija koja poštuje sebe neće ubuduće dozvoliti da ostane bez svog udela u tehnološki naprednijim granama. Međutim, te grane su tako isprepletene da se ne mogu razvijati ukoliko ne postoji određen sklad među njima. Otuda sledi da će svaka država nastojati da se razvije u svakoj od velikih privrednih grana, i trebalo bi im dopustiti da to i učine.

35 Primarni sektor privrede obuhvata neposredno korišćenje prirodnih resursa, tj. poljoprivredu i rudarstvo; sekundarni obuhvata više stepene prerade – industriju, energetiku i građevinarstvo; tercijarni čine neproizvodne usluge. (Prim. prev.)

Čvrsto sam uveren da je to ideal koji će osigurati mir. U normalnim društvenim odnosima, ljudima veoma različitog imovnog stanja je krajnje teško da sklope pravo prijateljstvo; taj divni odnos među ljudima ne trpi pokroviteljstvo niti zavisnost. Nema sumnje da tkivo civilizacije čini razmena usluga, ali bi to morala biti razmena jednaka za obe strane. Naša ekonomija zasnovana na novcu smatra jednakim usluge veoma različitih vrednosti, uzimajući pritom u obzir uslove zapošljavanja koje one pružaju. Da bismo zadovoljili države širom sveta, moramo smisliti načine da osiguramo izvestan stepen ravnopravnih mogućnosti za njihov ekonomski razvoj.

Ljudska sloboda

Razmatrajući realnosti koje pred nas postavlja geografija planete na kojoj živimo, došli smo do zaključka da ukoliko name-
ravamo da obezbedimo slobodu svih naroda, ona mora da počiva na razumnom rešenju koje bi ravnomerno podelilo prirodne re-
surse između nekoliko vodećih nacija sveta. Videli smo i da je, usled zapovedničke prirode „poduhvata u razvoju“, neophodno da nacije podležu kontroli u pogledu svog ekonomskog rasta, da se ne bi stihijski razvijale i međusobno sukobljavale. Ali šta svi ovi principi imaju sa slobodom individualnih ljudi? Da li će slobodni narodi, članovi Društva, biti u stanju da pruže više slobode svojim građanima? Sigurno je da svi oni ljudi koji su se borili u ratu, oni koji su plovili na našim brodovima preko mora punih opasnosti, kao i majke i supruge koje su radile, čekale i sedele u žalosti u svojim domovima, ne traže samo poraz opasnosti koja ih je ugrožavala; oni imaju i jasnu viziju srećnijih trenutaka u svojim životima ili u životima njihovih najbližih.

Proanalizirajmo sa ovog stanovišta uzastopne faze kroz koje je prošao demokratski idealizam o kome smo govorili na uvo-
dnim stranicama ove knjige. Američka Deklaracija nezavisnosti je istakla pravo svim ljudima da „tragaju za srećom“. Francuska revolucija je kristalisala tu frazu u samo jednoj reči: *Sloboda*, i dodala joj *Jednakost*, koja podrazumeva kontrolu, kao i *Bratstvo*,

koje znači samokontrolu. *Bratstvo* je od suštinskog značaja za uspeh demokratije, najuzvišenijeg, ali i najtežeg od svih oblika vlasti, zbog toga što ona najviše iziskuje od prosečnog građanina. To je prvi ciklus demokratske misli; on se direktno i očigledno odnosi na *ljudsku Slobodu*.

Sredinom XIX veka počeo je drugi ciklus, čiji je cilj bila *nacionalna Sloboda*. Isticanje nacionalnosti znači pravo lokalne grupe ljudi da zajednički tragaju za srećom, sa njihovim sopstvenim načinima kontrole kojima će osigurati jednakost među sobom. Nije lako postići bratski osećaj sa ljudima sa kojima niste zajedno odrasli; tu ulogu u osećaju nacionalne povezanosti je odigrala zajednička istorija. Ali, sam po sebi nacionalizam ističe jedino pravo na zajedničko traganje za srećom; sve dok ne stignemo do Društva naroda nećemo moći da uzdignemo ovaj ideal još dalje, do nivoa velikog trojstva Francuske revolucije. Moramo priznati da je neophodan izvestan stepen kontrole od strane Društva, kako bismo osigurali međusobnu jednakost raznih naroda pred međunarodnim zakonom, a ja sam uveren da u idealu uravnoteženog razvoja svake države imamo onaj oblik samokontrole koji *Bratstvo* sadrži u sebi. Bez uravnoteženog razvoja, pojedine države će sigurno osetiti apetit za nečim što im nedostaje, bilo da je uzrok tome zanemarenost nekog sektora ili pak kriminalna želja za otimanjem, što se u bilo kom slučaju može podmiriti jedino na račun drugih država. Drugim rečima, jednakost među državama možemo trajno osigurati jedino putem kontrole, koju bi vršili kako pomoću njihovog unutrašnjeg mehanizma tako i međunarodnom kontrolom. No, to znači i pristanak da unutrašnja politika bude vođena tako da se neprestano vodi računa o tome kako će se odraziti na spoljnu politiku, što je površno gledano bila očita stvar i do sada, ali bi ona ubuduće imala mnogo dublje implikacije nego što se to javno priznaje.

Verujem da se ovime pored ostalog podrazumeva da, kako države predstavljaju lokalne zajednice, njihova unutrašnja orga-

nizacija bi *morala* da se zasniva pre svega na lokalnim zajednicama unutar njih, a ne na svenacionalnim „interesima“, ukoliko takva država treba da bude dugog veka. To je ustvari stara engleska ideja Donjeg doma, tj. „Doma građanskog staleža“.¹ Engleska reč *commons* je, naravno, istog značenja kao i francuska *communes*, odnosno označava komunu, zajednicu; „Dom lokalnih zajednica“ – okruga i gradskih opština – bio bi najtačniji savremeni prevod. Činjenica je da su plemići i predstavnici građanskog staleža iz kasnog srednjeg veka zastupali zajednice koje su imale daleko samostalniji i uravnoteženiji život od današnjih veštački izjednačenih izbornih jedinica.

Ukoliko bi prava organizacija jedne države počivala na klasama i interesima – a to je alternativa organizaciji na lokalnom principu² – izgleda sasvim neizbežno da se podudarni društveni staleži iz susednih država udruže, iz čega bi usledilo ono što nazivaju „horizontalnim rascepom“ društva na međunarodnom nivou. Srećom, ova „Vavilonska kula“ je predstavljala početak izvesnih „velikih poduhvata“ kao što su razni jezici, a oni su bili prepreka internacionalizmu. Međutim, razvoj savremenog sukoba između kapitala i radne snage je doveo do upotrebe izvesnih međunarodnih fraza i reči pomoću kojih je nekoliko ključnih ideja postalo deo svakodnevnice; a one nisu najbolje odgovarale izvesnim društvenim realnostima, koje su naglo dobile na značaju kada je ovaj rat postao neizbežan. Preduzeća obrazovana

1 Engleska parlamentarna demokratija predstavlja prototip za većinu savremenih političkih sistema. Međutim, ona je imala dug i spor razvoj koji je išao u pravcu ograničenja (tačnije, ukidanja) vlasti suverena (kralja), a potom i Gornjeg, plemićkog doma (Doma Lordova, koji je izgubio svaku realnu političku moć kada mu je 1949. godine ukinuto pravo veta na zakone izglasane u Donjem domu). (Prim. prev.)

2 Kako je to istakao i gospodin H. Dž. Vels, mada bi on – po mom mišljenju pogrešno – popustio pred sadašnjim razvojem događaja i prihvatio organizaciju zasnovanu na „interesima“. (Prim. autora)

internacionalnim kapitalom su sticala moć dovoljnu da prestravi neke od manjih država u svetu, i njih je naročito koristila Nemačka u svrhu ekonomskog proboja, ili drugim rečima, radi uništavanja ekonomske i društvene ravnoteže suparničkih država. Radna snaga je mogla samo da sledi događaje, i da pokuša da se organizuje na međunarodnom planu. Tako se došlo do ideje o „klasnom ratu“ između međunarodnog proletarijata i nadnacionalnog kapitala. Kako se rat razvijao, imali smo velikih problema da slomimo mrežu internacionalnog kapitala. Da li će radnički predstavnici preokrenuti sve što je do sada postignuto u ovom pogledu insistirajući i dalje na svojoj nadnacionalnoj organizaciji, koja je svojevremeno nastala sa ispravnim ciljem da se suprotstavi nadnacionalnom kapitalu? Upravo to će se i dogoditi ukoliko se dopusti da dalje jača inercija međunarodnog radničkog pokreta, jer bi u tom slučaju bilo neophodno i ponovno oživljavanje nadnacionalnog kapitala. Ekonomski rat koji bi tada izbio mogao bi se okončati jedino zavođenjem boljševičkog poretka u celom svetu ili pobedom jedne od strana u sukobu, a ta strana bi onda postala prava globalna vlast, nova imperija u službi „organizatora“. Ukoliko bi pobedila radnička strana, uskoro bi se ispostavilo da se njihovi „organizatori“ uopšte ne razlikuju od svojih vojnih i kapitalističkih prethodnika u jednoj suštinskoj stvari, da će doći na vlast i nastaviti da izgrađuju svoju organizaciju slepi za sve oko sebe, dok ih ne smakne nova revolucija. I tako bi se istorija vrtela u krug, sa istim, naizmeničnim etapama društvenog haosa i tiranije, a buduće generacije bi učile da je nastalo još jedno „doba“, Doba proletarijata, koje je usledilo Dobima kada je vladala crkva, vojna sila i kapital. Kada bi došli do apsolutne vlasti, predvodnici radnika u budućnosti ne bi ništa više oklevali da upotrebe mitraljeze protiv buntovne rulje od ma koje druge „garniture“ koja se dočepala vlasti kada je obuzme panika.

Ali, ukoliko bismo se držali načela da je organizacija zasnovana na lokalnim zajednicama neophodna za stabilan, a time i

miroljubiv život članica Društva naroda, onda bi te lokalne zajednice morale da imaju isto tako samostalan i uravnotežen život u sopstvenim okvirima, podudaran sa životom cele države koju sačinjavaju. Nema drugog načina da sprečite organizaciju zasnovanu na „klasi“ i/ili „interesima“ da vrši presudan uticaj na vašu organizaciju na lokalnom nivou. Dokle god budete dopuštali velikoj metropoli da odvlači najveći broj inteligentnih mladih ljudi iz lokalnih sredina, da navedem samo jedan aspekt onoga što se dešava, toliko dugo će postojati i prekomerna koncentracija cele društvene organizacije u metropoli, da bi se neizbežno pretvorila u organizaciju klasa i interesa na nacionalnom planu. Verujem da, bilo da gledamo na celu stvar iz ugla individualne ili nacionalne slobode, doći ćemo do sitog zaključka; da je najvažnija stvar da zamenimo organizaciju na klasnom principu, sa njenom ratobornom retorikom i polovičnim rešenjima, sa idealom sabornosti, odnosno uravnoteženog razvoja provincija, a u njihovim okvirima i još manjih zajednica.



Pridimo celom problemu sa druge strane, iz ugla ljudske slobode. Šta običan čovek hoće? Mil³ kaže da, posle hrane i krova nad glavom, on najviše ceni slobodu, ali savremenije demokrate naglašavaju da se ne radi samo o slobodi da iskoriste šansu kada se ukaže, nego i o podjednakim šansama za sve. Upravo su šanse da shvate svoje sopstvene mogućnosti, i da žive životom punim stvaralačkih ideja i aktivnosti čiji je cilj ostvarenje tih ideja, ono što zdravi, zreli ljudi sve više traže. Čovekove ideje se mogu

3 Džon Stjuart Mil (1806–1873), engleski filozof i ekonomista, jedan od najšire obrazovanih i najinteligentnijih ljudi svog vremena. Bio je pobornik „utilitarizma“, moralnog obrasca koji tvrdi da je ispravno svako delo koje donosi sreću, ali ne samo počinocu nego i svima koje na bilo koji način ono pogađa. (Prim. prev.)

odnositi na ljubav i vaspitanje svoje dece u plemenitom duhu, ili na profesiju i zadovoljstvo koje mu pruža njegova veština, na veru i spasenje duša, na vrhunske rezultate u nekom sportu, na društveno uređenje i njegovo poboljšanje, ili na uživanje u umetnosti i načinima na koje se ona izražava; ali na ovaj ili onaj način nje- ga ustvari privlači sjaj inteligentnog života, dok istovremeno na- stoji da zadobije i priznanje svog ljudskog dostojanstva.

Već u okviru opšteg, osnovnog obrazovanja počinjemo da po- dučavamo veštini manipulisanja idejama one koji bi u antičkom društvu predstavljali robove. Potpuno nepismen čovek razmišlja jedino u okvirima konkretnih pojmova; otuda su veliki verski učitelji propovedali polako i u parabolama. Nepismen čovek je nepristupačan bilo zadovoljstvima ili opasnostima koje pruža svet ideja. Nema sumnje da društvene zajednice na našem Zapadu pro- laze kroz opasnu fazu razvoja u sadašnjoj generaciji. Poluobra- zovani ljudi su veoma podložni uticajima, a današnji svet se uglavnom i sastoji od njih. Oni su u stanju da prihvate ideje, ali nisu stekli naviku da ih proveravaju, i da obuzdaju sopstvene špekulacije u vezi njih sve dok se ne pokažu valjanim. Drugim rečima, većina savremenih ljudi spremno prihvata razne „suge- stije“ i tu činjenicu dobro poznaju ljudi koji imaju iskustva sa političkim izborima, kada im se retko dogodi da prekinu govor kako bi raspravljali sa slušaocima. Upravo je sugestija metod ko- jim se služila nemačka propaganda.

Što se tiče izraza „jednake šanse“ on podrazumeva dve stvari. Na prvom mestu je kontrola jer, imajući u vidu prirodu većine ljudi, ne može biti govora o jednakosti između ljudi bez neke vr- ste kontrole; a na drugom mestu se podrazumeva sloboda da se učini a ne samo da se misli, tj. drugim rečima, mogućnost da se ideje provere na delu. Gospodin Bernard Šo kaže da „Onaj ko je u stanju čini, a onaj koji nije, drži predavanja“. Ukoliko biste reči „u stanju“ i „nije u stanju“ protumačili kao imati odnosno nemati šansu, onda ova prilično cinična doskočica iznosi veliku životnu

istinu.⁴ Oni kojima je dopuštena mogućnost da proveravaju svoje ideje vremenom postaju odgovorni mislioci, ali oni kojima se takva mogućnost nije ukazala mogu da nastave neko vreme da se na sopstveno zadovoljstvo bave idejama, ali neodgovorno i, kako imamo običaj da kažemo, isključivo „akademski“. Potonji slučaj se upravo odnosi na najveći deo naših obrazovanih radnih slojeva društva koji se informišu iz novina, a neki od njih znaju da je to tako i žale zbog toga.

U čemu je prokletstvo našeg savremenog, industrijalizovanog načina života? Svakako je to jednoličnost – jednoličnost rada i društvenog života u svakodnevnom, uskom krugu. Nije nikakvo čudo što su naši ljudi pre rata nalazili oduška u kladenju na fudbalskim utakmicama. Većina odgovornih odluka su rezervisane za nekolicinu, a njih ne možete da vidite ni kako obavljaju svoj posao, jer se uglavnom nalaze u velikim centrima.

Šta je to što je tokom poslednje dve ili tri generacije dalo nacionalnom pokretu takvu snagu? Nacionalna pripadnost nije bila naročito ukorenjena u srednjem veku, pa ni u novijoj prošlosti sve do XIX veka. On se rasplamsao ne samo zato što su savremene države većih razmera, nego i zbog sve većeg broja funkcija koje su sada u nadležnosti društvene zajednice. Nacionalni pokreti su bili zasnovani upravo na neiscrпноj energiji mlađih intelektualaca, koji su tražili prostor u kome bi njihove ideje zaživele, gde bi se i sami našli među onima koji su „u stanju“, jer bi im bilo dopušteno i da čine, a ne samo da misle. U antičkoj Grčkoj i u srednjem veku društvo je imalo tako nepovezanu strukturu da je bilo puno „slobodnog prostora“ u svakom iole većem gradu. Zar nije upravo ta činjenica ono što istoriju evropskih gradova čini tako zanimljivom sve dok ne dođemo do XVIII veka, a potom tako banalnom? Uzmite, primera radi, istoriju bilo kog od naših značajnijih, britanskih gradova, i pogledajte da li ovo pravilo

4 Iz „Čovek i natčovek“ Bernarda Šoa, 12. izdanje, str. 230. (Prim. autora)

vredi ili ne. Kada dođete do poslednjih nekoliko generacija, ona se pretvara u najobičniju statistiku materijalnog rasta; u najboljem slučaju grad se specijalizuje na neki ekonomski značajan način, ali on prestaje da bude celovit organizam. Sve njegove ustanove postaju drugorazredne, jer su njegovi najbolji ljudi otišli, osim ukoliko se u njemu ne nalazi nekakva ustanova ili industrija koja prevazilazi lokalni značaj, a ona obično uništava pravi život lokalne zajednice umesto da ga razvija.

Zbog čega Atina i Firenca predstavljaju čudesne izvore civilizacije, koji su ih učinili učiteljima celog čovečanstva? To su bili mali gradovi, po merilima današnjih gradova, ali su bili potpuno nezavisni gradovi, kako u političkom tako i u ekonomskom pogledu. Ljudi koji bi se rukovali kada se sretnu na ulici, čije su se porodice međusobno povezivale ženidbom i udajom, nisu bili samo međusobni konkurenti u nekom lokalnom zanatu ili trgovci koji su se nadmetali na istoj tržnici; svaka od glavnih kategorija najviših ljudskih aktivnosti je imala ponekog predstavnika čak i u uskim, intimnim društvenim krugovima. Razmislite o tome kakve je sve aktivnosti mogao da izabere mlad i sposoban Firentinac kojima bi se, ne zaboravite to, bavio u svom i u korist svog grada, bez potrebe da ode u neku udaljenu prestonicu. Umesto gradonačelnika, mogao je da postane premijer; umesto oficira teritorijalaca, mogao je da bude general koji vodi gradsku vojsku u pravu bitku – nesumnjivo neki manji okršaj, ali dovoljan da upotrebi sve svoje umne sposobnosti; ukoliko je bio slikar, vajar ili arhitekta, radio bi na spomenicima svog rodnog grada umesto da gleda kako ih oblikuje neki poznati stranac, koji je došao da obavi svoj posao i ode dalje. Naravno, niko ne sugeriše da bi trebali ili mogli da se vratimo na ustanove koje su odgovarale jednoj Atini ili Firenci, ali ostaje činjenica da ste iscedili sve ono što je bilo najvrednije i najbitnije u životu lokalnih zajednica razvojem društvene organizacije nacionalnih razmera na staleškom principu.

Zar vam se ne čini da je suština zahteva za lokalnom upravom u Irskoj, i u manjoj meri u Škotskoj, koji dolaze uglavnom od mladih ljudi, u ostvarenju ideala jednakih šansi za sve, a ne upe-rena protiv neke apriorne „pokvarenosti“ Engleske? Česi su os-tvarili veoma upečatljiv ekonomski napredak pod austrijskom tiranijom, a ipak se bore za svoja češko-slovačka nacionalna pra-va. Zar nema i nekog zrna te iste, ljudske istine u tvrdoglavom otporu koji upravnici naših fabrika pružaju šefovima radničkih sindikata u njihovim dalekim, londonskim kancelarijama?

Upravo je princip *laissez-faire*⁵ izazvao taj rusvaj u našem dru-štvenom životu. Stotinu godina smo se klanjali do zemlje „po-duhvatu koji se razvija“ kao da se radi o nekom neodoljivom božanstvu. Nema sumnje da je on deo naše realnosti, ali to ne znači da ga ne možete prisiliti da vam bude od koristi ukoliko sprovodite politiku koja se rukovodi višim idealom. *Laissez-faire* nije bio takva politika; on je značio predaju u ruke sudbine. Ka-žete mi da je centralizacija „tendencija“ našeg doba: ja vam na to odgovaram da je to bila slepa tendencija svakog od minulih doba – zar nisu to isto pre devetnaest vekova rekli i „Onom kome će biti dato“?

Razmotrimo rast Londona. Gradsko stanovništvo koje je pre jednog veka iznosilo milion povećalo se na više od sedam miliona koliko ih danas tu živi; ili, da bolje naglasimo poentu, u Londonu je pre stotinu godina živio svaki šesnaesti stanovnik Engleske, dok sada u njemu prebiva svaki peti. Kako je došlo do toga? Ka-da je parlament bio tek uspostavljen, ne samo da ste morali da platite članovima da bi osigurali njihovo prisustvo na sednicama, jer su bili preokupirani svojim lokalnim obavezama, nego je ubr-zo postalo neophodno i naplaćivanje novčanih kazni izbornim jedinicama koje nisu obavile izbor svojih predstavnika. To je bi-lo ispravno stanje stvari, federalizacija protiv jake privlačne sile

5 Vidi primedbu 24 u II poglavlju. (Prim. prev.)

lokalnih zajednica. Kada su uvedeni putevi sa makadamskom podlogom, njihova mreža je obrazovala zvezdu koja je izvirala iz Londona; oni su doveli sav život provincije u London, iscrpljujući je da bi London mogao da raste. Kada su izgrađene železnice, glavne linije koje su se obrazovale opet su se pružale iz Londona i njima su brzi vozovi jurili gore-dole, hraneći London, a izvlačeći iz provincije. Država bi u najskorije vreme morala da interveniše u pogledu naglašene tendencije centralizovanja tako što bi uspostavila razne službe kao što je ona za odašiljanje paketa u lokalna odredišta. Ovako je došlo dotle da su gradska središta u krugu od stotinak milja osiromašena u pogledu raznovrsnosti svog lokalnog života.

Bar četiri od pet promena koje su se tokom vremena odigrale nisu donele stanovniku Londona nikakvu dobit. On i dalje živi u predgrađu; podzemnom železnicom odjuri na posao u kancelariji u „sitiju“, a onda natrag u svoju spavaću sobu u predgrađu; samo subotom i nedeljom ima vremena za društveni život, i tada se zabavlja sa susedima, sa kojima ga ne povezuje nijedna suštinski važna stvar. U velikoj većini slučajeva, on nikada ne dolazi u živi kontakt sa visoko obrazovanim i izvežbanim umovima, osim posredstvom štampe: za njega, kao i za industrijskog radnika iz provincije uopšte, njegov idejni život je beznadežno odvojen od života ispunjenog obavezama, i usled toga oba beskrajno ispaštaju.

Međutim, centralizacija predstavlja samo jedan od više oblika opšteg procesa, koji ću ja nazvati razdvajanjem društvenih i ekonomskih funkcija, zahvaljujući fatalizmu koji je zahvatio celu naciju pred „poduhvatom koji je u razvoju“. Dozvolili ste da industrijski razvoj pretrpa izvesne okruge, a da druge ostavi da čame u sirotinji. Dopuštam da je u prošlosti to u izvesnoj meri bilo neophodno, zbog potrebe da se mehanička snaga pare koristi što bliže ugljenokopima, ali ne i u meri u kojoj se to dogodilo. Uz odgovarajuću kontrolu mogli ste da zamenite „seoski rejon“ zajednicom koja se oslanja na fabriku ili grupu malih pogona, gde

bi bogati i siromašni, vlasnici kapitala i obični ljudi, mogli da se drže zajedno u uzajamno odgovornom, susedskom odnosu; ali vi ste umesto toga dozvolili da u vašim velikim gradovima izrastu Istočni i Zapadni kraj.⁶ Suštinsku odliku prave državničke veštine svakako čini sposobnost predviđanja, prevencija bolasnog stanja u društvu; međutim, naš metod je tokom proteklih stotinu godina bio da pustimo da nas nosi stihija, a kada bi stvari postale loše, mi bismo primenjivali polovične mere da ublažimo problem – zakon o radnicima ili zakon o kućevlasnicima, itd. Kako sada stvari stoje, jedini „organski“ lek je da po svaku cenu smanjimo pritisak na gradove.

Ove ideje se ne odnose samo na privredna preduzeća nego i na naše obrazovne ustanove i stručne profesije. Naš engleski sistem se sastoji u tome da kupimo – moram da upotrebim jednostavne reči jer među koledžima postoji nadmetanje – najbolje mlade umove putem stipendija za koje mogu da konkurišu kandidati iz cele zemlje. Sredinom prošlog veka smo, u najvećoj meri, napustili sistem kruto vezanih školarina, koje su vezivale pojedine škole za određene koledže; po mom mišljenju to je bio mnogo zdraviji sistem. Po društvenom običaju, svojim stipendistima dodajemo još i izvestan broj drugih dečaka koji imaju sreću da potiču iz imućnijih porodica iz čitave zemlje. Na taj način vršimo odabir za naše privatne škole⁷ i za Oksford i Kembriž; već na početku odvajamo naše momke od njihovog lokalnog okruženja. Sa univerziteta mnogi od njih dalje prelaze u centralizovanu

6 Većina anglo-saksonskih gradova ima na svojoj istočnoj periferiji sirotinjske četvrti, dok se zapadno od centra grada nalaze luksurniji, reprezentativni deo. (Prim. prev.)

7 U Britaniji se pridev „public“ (pablik – javna) odnosi na privatne škole, gde se školovanje plaća iz privatnog džepa (ili država daje stipendiju). Besplatno (ali znatno slabije) obrazovanje se dobija u „state“ (stejt – državnim) školama, od kojih mnoge pripadaju pojedinim crkvama, iako i njih izdržava državni budžet. (Prim. prev.)

Civilnu službu, ili u takođe centralizovanu pravničku, pa čak i lekarsku službu. U Londonu čekaju, lupajući glavu šta da rade u svojim najboljim godinama. Tek nekolicini će uspeti da se probiju i zasijaju u velikom, ali veštački raslojenom nadmetanju umova i talenata, a vi se žalite kako vam je vlada sačinjena od samih pravnika! Čitav sistem je posledica istorijske inercije; u vreme kada su Midlends, istok i jug Engleske bili sve što iole imalo značaj u Engleskoj, Oksford i Kembridž su predstavljali lokalne univerzitete, a London je bio prirodni tržišni centar jedinstvenom provincijskom zaleđu. Međutim, u prošlom veku su putevi i željeznice omogućili metropoli da sebi privuče i karijere, što je trebalo da bude podsticaj drugim provincijskim oblastima. Prirodan položaj za jednog izuzetnog čoveka je da predvodi sopstveni narod i pomaže im da nose svoje teško breme. Vaš izuzetni talent će najbolje poslužiti celoj zemlji ukoliko se bude čvrsto držao svog rodnog kraja.⁸

Jedna od najozbiljnijih teškoća u stvaranju uravnotežene zajednice na lokalnom nivou leži u razlici između govora kojim se služe obični ljudi i pripadnici viših staleža. U Engleskoj su, posle normanskog osvajanja, naši seljaci govorili engleskim jezikom, ali su naši vitezovi govorili francuski, a naše sveštenstvo latinski, a rezultat je bio taj da se naš vitez više osećao „kod kuće“ kada je bio u društvu francuskog viteza nego sa svojim narodom, a slično je bilo i sa sveštenicima.⁹ Danas u ovom pogledu postoji,

8 Kao lojalni „sin“ Oksforda, koji sa zahvalnošću odaje priznanje svom matičnom univerzitetu, želeo bih da ubuduće cveta još više, ali tako da nekim od svojih sporednih funkcija zameni one koje su do sada bile glavne. (Prim. autora)

9 Normani, koji su okupirali Englesku, nametnuli su „engleskom“ dvoru i, što je još važnije, u pravosuđu, francuski kao *isključivi* službeni jezik tokom bezmalo tri veka (1066–1362). Na primer, kralj Ričard I „Lavlje srce“ koji je vladao 1189–1199. godine, tj. 130 godina posle osvajanja, nije znao ni reč engleskog! Što se tiče sveštenika, većina nije znala latinski, dok je rimokatolička crkva zabranjivala prevod *Svetog pisma* na govorni,

kako mi se čini, neobična razlika između naroda koji živi u Škotskoj i u Engleskoj. U Engleskoj se viši slojevi iz strukovnih staleža školuju u istim školama i univerzitetima kao i klase zemljoposjednika, dok imućnije porodice koje se bave trgovinom i industrijom takođe šalju svoje sinove u ove škole. Otuda jaz koji razdvaja društvo, kao što se može videti po govoru i držanju, ide između višeg i nižeg „srednjeg“ staleža. Na drugoj strani, u Škotskoj, pripadnici najviših društvenih slojeva šalju svoje sinove u najvećem broju u engleske privatne škole i na engleske univerzitete, dok se sveštenici škotskih crkava, pravnici na škotskim sudovima¹⁰ kao i lekari i nastavnici u srednjim školama uglavnom obrazuju na lokalnim univerzitetima koje pohađaju sinovi trgovačkog i zanatskog staleža, češće nego što je to slučaj u Engleskoj. Rezultat toga je, verujem, taj da škotsko plemstvo deli veći jaz od svog naroda nego u Engleskoj. Ne krivim ih zbog toga, jer su se jednostavno prepustili tokovima istorijske sudbine. Kažu da je izvesni škotski baron koji je imao osam lepih kćeri, od kojih su se neke približile dobu za udaju, smestio sve njih u kočiju i odvezao ih iz Edinburga za London, jer su svi mlađi Škoti koje je lično poznao, a koji su bili imućni ili bar imali dovoljno pameti da to jednog dana postanu, već bili otišli tamo! Krajem XVIII i početkom XIX veka Edinburg je bio jedan od svetionika Evrope, koji je sijao svojim osobenim plamom. Danas je on samo još jedan primer koliko je uzaludno pokušati da se ekonomski život razdvoji od drugih njegovih aspekata, bilo na nivou čitave države ili neke njene provincije.



narodni jezik. Prvi potpuni prevod *Biblije* na engleski jezik urađen je 1382. godine, ali je mogla da ga čita svega nekolicina pismenih na maternjem jeziku! (Prim. prev.)

- 10 Škotska je svo vreme od nastanka Ujedinjenog Kraljevstva (1707) imala sopstven pravosudni sistem, pa su se njeni pravnici najčešće školovali „kod kuće“. (Prim. prev.)

Bilo da izvlačimo zaključke nadole, sa aspekta Nacionalne Slobode, ili naviše, sa aspekta Ljudske Slobode, dolazimo do istog zaključka. Država koja treba da ima bratske odnose sa drugim zemljama, mora biti samostalna u ekonomskom i u svakom drugom pogledu; ona mora da ima i da nastoji da sačuva uravnotežen život. Ali ona ne može da bude samostalna ukoliko je razbijena na društvene klase i razne interese, koji oduvek pokušavaju da se postroje kako bi zapodenuili sukob sa odgovarajućim klasama odnosno interesima drugih zemalja. Otuda sledi da državnu organizaciju morate zasnovati na principu provincijalnih zajednica. Međutim, da bi vaša provincijska zajednica imala dovoljno snage da zadovolji težnje svoje lokalne sredine ona mora da, osim u slučajevima za koje su nadležne savezne ustanove, ima svoj sopstveni, svestran i uravnotežen život. To je upravo ono što prava Ljudska sloboda traži – mogućnost da živi punim životom u svojoj lokalnoj sredini. Nacionalna organizacija na bazi društvenih klasa i interesa je proistekla iz konflikata, ali ona ne može da bude zadovoljavajuće rešenje, jer dovodi do odliva najspособnijih u metropolu. Štaviše, sirotinjske četvrti kao i većina drugih materijalnih jada koji tište ljude predstavljaju rezultat mlitavog života lokalne zajednice, jer je uzrok svega toga kršenje principa da taj život treba održavati svestranim i uravnoteženim.

Naravno, provincije koje bi imale svestran život zahtevale bi federalni sistem. Ovde se ne radi samo o razmatranju decentralizacije, već o decentralizaciji raznih društvenih funkcija koje bi bile prebačene na te iste lokalne jedinice. Nema sumnje da je to sadašnja tendencija, bar u anglosaksonskom svetu, kada je reč o izvršnoj vlasti. Sjedinjene Države, Kanada, Australija i Južna Afrika su u manjoj ili većoj meri federalizovane, a i u Britaniji izgleda da nismo daleko od toga. Jedino irsko pitanje predstavlja kamen spoticanja, ali je to u suštini sporedno pitanje; svakako ne bismo smeli da dozvolimo da nezadovoljstvo četiri miliona ljudi neprestano ometa prirodno izlečenje četrdeset miliona drugih. Ve-

rovatno bi bilo potrebno razdvojiti severne i južne provincije Engleske kako bi se otklonila dominacija jednog „partnera“ nad drugim, ali bi iz našeg ugla posmatranja takva podela sama po sebi bila dobra stvar. Međutim, da bismo ostvarili cilj kome težimo, ne bi bilo dovoljno da svojim provincijama damo ovlašćenje da naplaćuju „račune za gas i vodu“. Oni moraju biti uključeni u ekonomski život svojih regiona na takav način da i ljudi na položaju i oni koji to nisu budu organizovani na principu provincijskih oblasti. Ukoliko svaka jedinica društva – država, provincija, lokalna zajednica – budu ovlašćene, ili bolje, budu podsticane da preduzimaju odgovarajuće korake da održavaju svoj život svestranim i uravnoteženim, potreba za organizovanjem *ma koje* društvene klase ili interesa u širokim razmerama će, osim u informativne svrhe, postepeno izgubiti na značaju.

Razmotrimo život drveća. U prirodnim šumama vlada oštra konkurencija, tako da ni jednom drvetu nije omogućen neometan i uravnotežen rast za koji je sposobno. Drveće koje raste usred šume se bori da izraste uvis kako bi došlo do svetlosti; ono koje raste na ivici šume lakše i brže raste na strani gde je neometano; u sirotinjskim četvrtima, pak, nailazimo na sve vrste truleži i parazitizma. Ukoliko bi, kao u Danteovom¹¹ snu, u drveću živeli zarobljeni duhovi ljudi, bilo bi lako zamisliti udruženje koje bi obrazovalo lišće da se suprotstavi korenju jer šalje u vis previše debala, kao i udruženje korenja protiv lišća zato što ono zadržava divnu svetlost i vazduh. No, to bi bila besmislena udruženja, jer se svako drvo sastoji i od korena i od lišća. Samo ljudska civilizacija, poput baštovana koji isceljuje prirodno okruženje na organski način, može da ostvari savršenu lepotu drveća. On ih sadi odvojeno, tako da svako može da raste posebno, da se razvija

11 Dante Aligijeri (1265–1321), firentinski pesnik i prozni pisac, filozof i politički mislilac iz doba rane renesanse. Najpoznatija dela su mu „*Komedija*“ (kasnije nazvana „*božanstvena*“), „*Novi život*“ i „*O monarhiji*“. (Prim. prev.)

prema idealnom obliku svoje vrste; on podupire mladice, potkresuje mlado drveće i odseca bolesne delove starijeg drveća. Na taj način možemo da uživamo u jednom od najinspirativnijih prizora na Zemlji, u parku plemenitog drveća, gde je svako drvo izraslo potpuno i uravnoteženo. Jedino bi nedostajali majmuni i veverice koji skaču sa grane na granu – ti neuhvatljivi belosvetski eksploatatori i paraziti šume.

Ova parabola¹² o baštovanu sadrži i ideju da su funkcije rasta i njegove kontrole odvojene i da bi trebalo držati ih odvojenim. Kada na vlast u državi dođu socijalisti,¹³ i pokušaju da pokrenu rast umesto da samo obezbede ono što je potrebno da do njega dođe, oni gube sposobnost u svojoj pravoj funkciji, a to je da kritikuju – sa razumevanjem i simpatijom, ali je to ipak kritika. Narav kritičara je nespojiva sa entuzijazmom umetnika i stvaraoca. Mi smo imali premalo kritike koja se zasnivala na neprekidnom traganju za znacima neuravnoteženog rasta. Britanska Trgovinska komora je, po receptu *Laissez-faire*-a, bila toliko uverena da je najkorisnije ne uvoditi nikakve mere, da uopšte nije raspolagala aparatom kojim bi mogla da prati šta se događa sa „poduhvatom u razvoju“. Savezne institucije svih mogućih vrsta, bilo da su iz Društva naroda ili iz pojedinih država, u suštini bi se sastojale od odeljenja koja bi imala defanzivni, posmatrački karakter; odeljenja čiji je posao posmatranje ili praćenje pojava bi emitovala upozorenje, ako treba i više puta, sve dok javnost u lokalnim zajednicama na koje se ono odnosi ne bi intervenisala *dok još ima vremena* kako bi predupredila pojavu nekakvog čudovišnog iz-

12 Vidi primedbu 4 u VI poglavlju. (Prim. prev.)

13 „Socijaliste“ u Britaniji predstavlja Laburistička, tj. „radnička“ partija. Marginalna „Nezavisna laburistička stranka“ je osnovana još 1893. godine, a sadašnji naziv je uzela 1906. godine. Stalno je jačala usled podrške sindikata, raspada do tada najjače „reformске“ (Liberalne) stranke i uticaja Oktobarske revolucije na radnike širom sveta. Prvu vladu je formirala 1924. godine, pet godina posle izlaska ove knjige. (Prim. prev.)

danka „poduhvata u razvoju“, nastalog iz fatalnog narušavanja ravnoteže u svetu ili u samoj državi. U Sjedinjenim Državama je, mislim, poljoprivredna politika u nadležnosti samih saveznih država, ali je Savezni biro za poljoprivredu¹⁴ taj koji upozorava kada se ukaže potreba za očuvanjem prirodnih resursa zemlje. U Rimu već postoji Međunarodni Poljoprivredni institut koji sakuplja statističke podatke o žetvi u svetu, i nastoji da stabilizuje tržišta i cene u svetu pravovremenim upozorenjima; on je bio od velike koristi i saveznicima tokom minulog rata.

Ne sumnjam da će mi praktični ljudi prigovoriti da je ideal svestranog i uravnoteženog ekonomskog razvoja u svakoj lokalnoj sredini protivan smeru u kome ide čitava savremena epoha, i da ga je u suštini „pregazilo vreme“. Reći će i da možete da imate masovnu i jeftinu proizvodnju jedino putem organizovanja na globalnom i specijalizacije na lokalnom nivou. Priznajem da sadašnja tendencija vodi u tom pravcu, i da ona može da vam neko vreme pruža najveće materijalne koristi. Ali ukoliko se bavite priplodom domaćih životinja, zar ne nastupi vreme kada dođete do neke granice sa njihovim međusobnim ukrštanjem, i zar tada niste prinuđeni da ponovo ubacite „svežu krv“?

Atina i Firenca su u svoje vreme postigle veličinu zato što su gledale na život kao na celinu. Ukoliko budete bezobzirno nastavili da sledite idole efikasnosti i jeftinoće, napravićete nam svet u kome mladi nikada neće upoznati život, već samo jedan njegov aspekt; državni i nadnacionalni „organizatori“ će držati ključeve mesta odakle se pruža potpuni vidik. Da li je to način na koji ćete obezbediti neprekidan dotok kreativnih umova, kao i radne snage koja je srećna jer svakodnevno koristi sopstvenu pamet? Svaka specijalizacija sadrži u sebi seme odumiranja; i najodvažnija armija mora s vremena na vreme da čeka da je sustignu kolone za snabdevanje. Ima nečeg daleko suptilnijeg u razvoju intelektualnih

14 „Savezni biro“ je američki izraz za neka od ministarstava. (Prim. prev.)

sposobnosti i osećaja zadovoljstva od pukog tehničkog obrazovanja ili zdravih stambenih uslova. Da li ste sigurni da posle jednog veka u kome ne bi vladao zakon profita po svaku cenu, ne bismo bili daleko bogatiji nego što smo sada?

Znam da ste tokom ovog rata postavili svoje kontrolore, i svoje međunarodne kontrolne komisije, kako biste mogli da upravljate ogromnom razmenom dobara kao jedinstvenim preduzećem, i da zbog toga nismo gladovali. Ali, u toj kriznoj situaciji ste sasvim ispravno upotreбили svoj kapital u vidu intelekta i iskustva. Ti ljudi su to što su jer su gradili privatna preduzeća u neprestanom strahu da ne dođu do bankrota: izrasli su neprestano držeći u rukama sudbinu svojih preduzeća. Velike organizacije, bilo da su u pitanju korporativna udruženja ili vladine službe, kojima je zajedničko da pružaju sigurnost u životu, neće vam dati neograničen broj takvih ljudi.

Vi se zalažete da zajmovi i osiguranje moraju da nađu najširu primenu, i ja se slažem s tim: njihova uloga je da izravnavaju lokalne manjkove koji se pojavljuju usled različite rodnosti pojedinih godina ili različitog uspeha pojedinih poslovnih poduhvata. Ali bismo svejedno trebali da priznamo da oni predstavljaju i opasnost, utoliko što nude mogućnost finansijske kontrole nad poslovima u čitavom svetu. Vaše Društvo naroda će možda morati da ih stavi pod kontrolu, ukoliko ne želimo da nad nama zavlada jedna od interesnih grupacija u društvu. Postoje dva smera koja možemo da sledimo u vezi njih; da ih kontrolišemo na saveznom nivou ili da im se suprotstavimo i uravnotežimo njihov uticaj pomoću nadnacionalne organizacije koja bi okupljala druge interesne grupe. Savezna vlast, bilo da predstavlja Društvo naroda ili državu, sastoji se od zajednica koje se svestrano razvijaju i koje po svojoj prirodi ne mogu da teže stvaranju imperije, jer ih sačinjavaju društva koja su već uravnotežena. Ali, velike, specijalizovane organizacije koje vode stručnjaci, neizbežno će nastojati da steknu prednost, i to nadmetanje će morati da